

تحلیل مضمون پیش شرط‌ها و استلزامات تحقق دولت اسلامی

در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری (حفظه الله)

رسول ملائی^۱، غلامرضا بهروزی لک^۲

تاریخ پذیرش: 1401/06/31

تاریخ دریافت: 1400/10/24

چکیده:

مقاله حاضر به تحلیل مضمون پیش شرط‌ها و استلزامات دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه الله) می‌پردازد. در این مقاله چستی پیش شرط‌ها و استلزامات دولت اسلامی در اندیشه معظم‌له، با روش کیفی تحلیل مضمون و به کارگیری نرم افزار MAXQDA بررسی شده است. ایجاد دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه الله)، دارای جایگاهی مهم و کلیدی می‌باشد. در اندیشه‌ی تمدنی مقام معظم رهبری دولت اسلامی ایزاری برای تحقق حیات طیبه می‌باشد که در آن پیشرفت‌های مادی و معنوی در جامعه محقق خواهد شد. اینکه از نظر مقام معظم رهبری (حفظه الله) استلزامات تحقق دولت مطلوب اسلامی چیست و چه پیش شرط‌هایی برای ایجاد چنین دولت مطلوبی ضرورت دارد نیازمند بررسی و پژوهش می‌باشد. با توجه به بررسی سخنان مقام معظم رهبری (حفظه الله) درباره ماهیت، ضرورت، هدف و منابع و مبانی نظری تحقق دولت اسلامی در کشور، پیش شرط‌های لازم در تحقق دولت اسلامی را می‌توان نتیجه گرفت. معظم‌له معتقد هستند جهت تحقق دولت اسلامی که لازمه‌ی ایجاد حیات طیبه در جامعه می‌باشد، هم استلزامات ساختاری و بنیادی و هم استلزامات کارگزاری متناسب با منابع اسلامی استخراج گردیده و به کار گرفته شوند.

واژگان اصلی: مقام معظم رهبری، پیش شرط‌ها، استلزامات، تحلیل مضمون، استلزامات بنیادی، استلزامات کارگزاری، دولت اسلامی.

1. کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام)، قم، ایران. (نویسنده مسئول)

msohey1313@gmail.com

behroozilak@bou.ac.ir

2. استاد دپارتمان علوم سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (علیه السلام)، قم، ایران.

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی (ره) و تلاش همه جانبه ملت ایران باعث حرکتی عظیم و رویدادی بی نظیر بود که باعث شگفتی جهانیان گردید و تاریخ ساز شد. در روزگاری که مدرنیته غربی باعث آسیب‌های جدی بر جوامع جهانی شده، انقلاب اسلامی ایران با رهبری امام خمینی (ره) در یک نقطه ژئوپولیتیک منطقه‌ای و جهانی بر اساس مبانی و اصول اسلامی، انقلابی را به نتیجه رسانیدند که رخدادی کم نظیر در تاریخ بشر محسوب می‌گردد.

مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، انقلاب اسلامی در ایران را نقطه شروع فرآیند تمدن نوین اسلامی می‌داند. معظم له بعنوان نظریه پرداز دولت اسلامی، در اندیشه‌های خود بر مبنای اسلام و قرآن - «قرآن نخستین منبع معرفتی اهداف اسلامی و شناخت نقشه الهی است.» (بیانات، 1370/10/11)، - جهت گیری‌های ویژه‌ای در ساخت و ایجاد دولت مطلوب اسلامی داشته‌اند که بر گرفته شده از بطن و متن دین مبین اسلام است و در این رابطه، پیوندی عمیق بین دین و سیاست را به تصویر کشیده‌اند. معظم له بر این عقیده هستند که رسیدن به تمدن نوین اسلامی آرمان بلند جمهوری اسلامی ایران بوده که برای رسیدن به آن باید مراحل را که بصورت تکاملی می‌باشد ببیماییم: «ما یک انقلاب اسلامی داشتیم، بعد نظام اسلامی تشکیل دادیم، مرحله‌ی بعد تشکیل دولت اسلامی است، مرحله‌ی بعد تشکیل کشور اسلامی است، مرحله‌ی بعد تشکیل تمدن بین الملل اسلامی است.» (بیانات، 1383/8/6) این پنج مرحله که در بیانات ایشان آمده است همان سیر تکاملی است که برای رسیدن و محقق شدن تمدن اسلامی باید پشت سر گذاشت. آنچه در بیانات ایشان مشهود است این می‌باشد که کشور ما در حال کنونی در مرحله دولت سازی یا همان حلقه سوم از این فرآیند قرار گرفته است: «ما امروز در مرحله‌ی دولت اسلامی و کشور اسلامی قرار داریم؛ باید دولت اسلامی را ایجاد کنیم. امروز دولت ما - یعنی مسئولان قوه‌ی مجریه، قوه‌ی قضائیه، قوه‌ی مقننه، که مجموع این‌ها دولت اسلامی است - سهم خوبی از حقایق اسلامی و ارزش‌های اسلامی را دارد؛ اما کافی نیست.» (همان) لذا ما برای تحقق آرمان و اهداف غایی و بلند مدت انقلاب که همان جامعه سازی و تمدن سازی نوین اسلامی می‌باشد، دولت اسلامی را که دشوارترین و مهمترین حلقه‌ی این فرآیند می‌باشد را محقق نماییم.

معظم له در ترسیم و پایه گذاری دولت اسلامی طراز تمدن نوین اسلامی، تحقق دولت اسلامی را به منوط ایجاد استلزامات و پیش شرط‌هایی دانسته‌اند که ما آن‌ها را در ابعاد پیش شرط‌های

ساختاری و کارگزاری مورد بررسی قرار داده ایم. در پژوهش حاضر، بررسی می شود که پیش شرط های ساختاری و پیش شرط های کارگزاری برای ایجاد دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری چه می باشند.

در رابطه با اندیشه مقام معظم رهبری و ایجاد دولت اسلامی بعنوان سومین مرحله از مراحل ایجاد تمدن نوین اسلامی، بحث ها و بررسی هایی صورت پذیرفته است؛ مانند/اندیشه سیاسی آیت الله سیدعلی خامنه ای اثر سجاد رستمی پور؛ فلسفه سیاسی آیت الله خامنه ای اثر محسن مهاجرنیا؛ منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه ای اثر عبدالحسین خسروپناه و جمعی از پژوهشگران. اندیشه سیاسی مقام معظم رهبری اثر آیت مظفری، گام بلند اثر ابراهیم ابراهیمی، به سوی دولت اسلامی اثر مرکز تحقیقات اسوه، اما در رابطه با اینکه استلزامات و پیش شرط های ساختاری و کارگزاری در ایجاد دولت اسلامی طراز تمدن نوین اسلامی در اندیشه ی مقام معظم رهبری چه می باشند اثری وجود ندارد.

در این پژوهش، بیانات مقام معظم رهبری، شامل سخنرانی ها، مصاحبه ها، پیام ها و مکتوبات ایشان، متن اصلی برای استخراج مفاهیم و مقولات به شمار می آید. با استفاده از تکنیک تلخیص در تحلیل محتوا، ابتدا مطالب مرتبط با موضوع، شناسایی و استخراج گردید و با استفاده از نرم افزار MAXQDA¹ متن ها را فراخوانده و کدگذاری نموده ایم. پس از کدگذاری های اولیه بر روی متن، مفاهیم بدست آمده، دسته بندی و کدگذاری نهایی گردیده است. در نهایت نیز ارتباط بین مقولات فرعی و اصلی مشخص گردیده و داده ها تفسیر شده اند.

1. مفاهیم و مبانی نظری

بازشناسی مفهوم دولت و دولت اسلامی

از جمله مفاهیمی که در علوم انسانی اجتماعی بسیار مورد بحث واقع شده است مفهوم «دولت» می باشد. تعاریف گوناگونی از مفهوم «دولت» شده است دوران مدرنیته به مفهوم دولت معنایی تازه بخشیده است، دولت در این دوره تعریف دیگری را به خود گرفته است.

¹. نرم افزار Maxqda یکی از برترین نرم افزارهای مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل داده های کیفی و نظریه پردازی است.

دولت چارچوبی از ارزش هاست که در درون آن زندگی عمومی جریان می یابد و خود قدرت عمومی را برای تحقق آن ارزش ها به کار می برد. (وینسنت، 1371، 29-40) دیوید هیوود، با سه رویکرد ایدئالیستی، کارکردگرایانه و سازمانی بررسی می نماید. او دولت ایدئالیستی را دولتی می داند که متبلور از خودگذشتگی همگانی است. دولت کارکردگرایانه را دولتی می داند که کارکرد نظم و ثبات اجتماعی را به عهده دارد. دولت سازمانی را به دولتی اطلاق می کند که مجموعه ای از نهادهای عمومی مسئول سازمان دهی جمعی زندگی اجتماعی هستند و به هزینه عموم مردم تاسیس گردید. او مهمترین ویژگی دولت را حکمرانی با استفاده از قدرت مطلق و نامحدود، مشروعیت داشتن آن دولت، عمومی بودن نهادهای دولتی، ابزار سلطه بودن و سرزمینی بودن را نام می برد. (هیوود، 1392: 129-131).

دولت در ساده ترین معنا، تشکل سیاسی است که قدرت برتر را در داخل مرزهای تعریف شده سرزمینی ایجاد کرده و اقتدار را از طریق مجموعه ای از نهادهای دائمی اعمال می کند (هیوود، 1387: 49) پنج ویژگی مهم دولت عبارت است از: برخوردار از قدرت عالی تصمیم گیری، یا حاکمیت متشکل از نهادهای عمومی برای اجرای تصمیم های دسته جمعی، لازم الاجرا بودن تصمیم ها برای شهروندان، کاربرد انحصاری خشونت مشروع، و اعمال قدرت در مرزهای معین جغرافیایی. در تعریف بهمبسته از دولت، قدرت، منبع مورد استفاده دولت؛ حکومت مجموع نهادهای لازم الاجرای حاکمیت و اخذ تصمیم؛ و سیاست، مجموعه اعمال دولت (بشیریه، 1382: 26)، تلقی می شود.

واژه دولت در دانش سیاست، به سه معنای مجزا (sodaro, 2008: 125) مجموعه نهادهای حکومتی، ساختار یک کشور، و مجموعه صاحب اقتدار یا قدرت مشروع فرمان روا بر یک ملت، به کار رفته؛ برخی، از حیث تاریخی، دولت را برآورنده و فراهم کننده نظم و امنیت، دانسته؛ و برخی دیگر، دولت را پاسدار مالکیت اشخاص تلقی کرده، و برخی دیگر، دولت را برآیند اراده عمومی به منظور حمایت از حقوق فردی افراد، نامیده اند. عالمان علم سیاست، هنگامی که به کار تشریح کالبد دولت برآمده اند از دو منظر گوناگون، به بحث پرداخته اند: یکی، هنجاری، به آن معنا که دولت چه باید باشد؛ و دیگری، تجربی، به آن معنا که در عمل، دولت ها چه شکلی دارند و به چه کاری مشغول اند. در گروه دوم، چهاررهیافت قانون اساسی، اخلاقی، منازعه ای، و کثرت گرایانه (Newton and Van Deth, 2005: 18) وجود دارد.

با جستجو در متون دینی متوجه می شویم که « دین مبین اسلام برای فعلیت بخشیدن به اهداف عالی خویش در زمینه های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و حتی عبادی، نیازمند وجود حکومت است». (امام خمینی، 1377: 81) اگر تشکیل حکومت دینی، برای سرپرستی و اداره شئون مسلمین لازم گردد، مسلماً نظام و تشکیلاتی باید وجود داشته باشد که بر تعیین حاکم، شرایط، صلاحیت ها، اختیارات و اوصاف او نظارت داشته باشد و در چگونگی صدور صلاحیت ها و رابطه ی حاکم با مردم ضوابطی باشد و گرنه هرج و مرج جای نظم و انضباط را می گیرد و این برخلاف منطقی است. (شمس الدین، 1375: 64)

دعوت به سوی خدا و کمک به رشد معنوی انسان ها، مهم ترین و اصیل ترین هدف از تشکیل دولت، اسلامی تلقی شده است. اما این نکته که دولت اسلامی "مسئولیت دارد با توسعه علوم و فن آوری، زمینه رفع فقر و رشد اقتصادی را فراهم سازد. دولت اسلامی برای تحقق این امر باید اقدام های متعددی از جمله برپایی و گسترش نظام آموزش عمومی در جهت ارتقای فرهنگ دینی و زمینه سازی برای رفع فقر را انجام دهد (واعظ و قنبری، 1388: 370)، نوعی کلی گویی است که به هیچ وجه، نمی تواند وجه تمایزی برای افتراق دولت اسلامی با دولت های سکولار را به درستی تبیین نماید، زیرا همه ی دولت ها برای دست یابی به منافع ملی خود در می یابند که باید به این پیشرفت دست پیدا کنند. لذا به همین دلیل، قحف در تعبیری در رابطه با دولت اسلامی اینگونه بیان می کند که، حوزه وظیفه دولت اسلامی فراتر از امور دنیایی مردم است (قحف، 1384: 179).

دولت دینی یک ویژگی عام دارد: دولت یکی از ارکان دین است که با اولین شریعت پا به عرصه اجتماع گذارده است و از اهم شئون حیات دینی می باشد و ضرورتی است که به هیچ وجه نمی توان از آن کناره گرفت و اسلام هم که دینی همه جانبه بوده و برای همه مکان ها و زمان ها آمده به بحث دولت اسلامی اهمیت بسیار می دهد و ضرورت وجود دولت اسلامی از اهداف اصلی آن و ارکان تقویت شریعت اسلامی می باشد و آن دولتی است که براساس شریعت اسلامی بنا می شود و برنامه و هدفش را از کتاب و سنت می گیرد تا به وسیله آن دین الهی اقامه و حفظ شود و جامعه از اختلاف رهایی یابد و در پناه دین به وحدت واقعی برسد (لواسانی، 1383: 72).

در تمایز میان دولت مسلمانان و دولت اسلامی می توان این گونه بیان داشت که: دولت در جهان اسلامی، دولتی است که به مثابه یک امر واقع و به معنای جامعه شناختی آن در جهان اسلام

ظاهر شده است و فراز و فرود خود را طی کرده است. اما دولت اسلامی به معنای هنجاری، دولتی است که همه ضوابط و هنجارهای اسلامی را در کانون توجه و عمل قرار داده و دولت ناطق اسلام است. (برزگر، 1383: 13)

در ارتباط با بهره‌گیری از بیانات مقام معظم رهبری با محوریت پیش شرط‌ها و استلزامات چه در حوزه‌ی ساختارها و چه در حوزه کارگزاران جهت تحقق دولت مطلوب اسلامی تاکنون پژوهشی مستقل با استفاده از روش کیفی تحلیل مضمون عرضه نشده است.

آنچه ما در این پژوهش به دنبال آن هستیم دولتی است که ارزش‌ها و اصول خود را از دین اسلام می‌گیرد. که در بیانات مقام معظم رهبری از آن تعبیر به دولت اسلامی می‌شود، و بعنوان سومین و مهمترین و مشکل‌ترین فرآیند تمدنی نوین اسلامی می‌باشد.

البته این مساله قابل ذکر می‌باشد که به دلیل بحث‌های گسترده در رابطه با مفهوم تمدن نوین اسلامی از مفهوم شناسی این واژه خودداری نموده و مخاطب را به کتاب‌هایی که در این رابطه پژوهش‌هایی را انجام داده اند ارجاع می‌دهیم بعنوان نمونه می‌توان به کتاب اندیشه تمدن نوین اسلامی اثر محمدمهدی میرباقری؛ فلسفه تمدن نوین اسلامی اثر رضا غلامی اشاره نمود.

دولت اسلامی دولتی است که انتخاب حاکمان، وظایف، نقش، جهت‌گیری و اهداف دولت مستند به اراده الهی و متون دینی تعریف می‌گردد و بر اساس آن مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. «در دولت دینی قانون جز آنچه از سوی خداوند به پیامبران وحی شده، نیست.» (لمبتون، 1385: 37) دکتر فیرحی نیز در رابطه با دولت دینی بیان می‌دارد که: «معیار دینی بودن یک دولت استناد به دین و پذیرش مرجعیت دین در زندگی سیاسی است و همچنین در آن ساخت عمومی قدرت سیاسی یا حداقل شرایط حاکمان با معیارهای ملحوظ در نصوص دینی تعریف می‌شود. (فیرحی، 1395: 27-23)

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) یک نوع رویکرد خاصی نسبت به مفهوم دولت اسلامی دارند و آن رویکرد زمانی قابل درک و فهم می‌باشد که دولت اسلامی را در فرآیند پنجگانه تمدن نوین اسلامی مورد بررسی قرار دهیم. در عصر حاضر دولت را عموماً همان قوه مجریه در کشور می‌دانند، در حالی که مقام معظم رهبری (مدظله العالی) دولت اسلامی مد نظر را بسیار وسیع‌تر بیان می‌کنند تعریف ایشان شامل تمامی نهادهای مدیریتی می‌باشد: «در اینجا منظور از دولت، فقط قوه ی مجریه نیست؛ یعنی مجموع دستگاه‌های مدیریتی کشور که اداره ی یک کشور را برعهده دارند

؛ نظامات گوناگون اداره کننده ی کشور؛ دولت اسلامی به معنای سازو کارها و نهادسازی های لازم برای ایجاد جامعه ی اسلامی می باشد؛ ؛ این سازوکارها و نهادسازی ها برعهده همه ی دستگاه ها اعم از قوای مجریه ، مقننه ، قضائیه و همه ی دستگاه ها و تشکیلات حکومتی می باشد و به فرموده ایشان: «دولت اسلامی شامل همه ی کارگزاران نظام اسلامی است؛ نه فقط قوه ی مجریه؛ یعنی حکومتگران و خدمتگزاران عمومی.» (بیانات، 1384/6/8)

مقام معظم رهبری (مدظله العالی) در جایی دیگر دولت اسلامی را همان سازکارهای تحقق جامعه اسلامی می داند: «دولت اسلامی، یعنی سازوکارها و نهادسازی های لازم برای ایجاد آن جامعه اسلامی.» (بیانات، 1390/7/24)

«ما در مرحله سومیم؛ ما هنوز به کشور اسلامی نرسیده ایم. هیچ کس نمی تواند ادعا کند که کشور ما اسلامی است. ما یک نظام اسلامی را طراحی و پایه ریزی... اما نمی توانیم ادعا کنیم که ما یک دولت اسلامی هستیم؛ ما کم داریم. ما باید خودمان را بسازیم و پیش ببریم. ما باید خودمان را تربیت کنیم.» (بیانات، 1379/9/12)

ما در این پژوهش از مدل نظری ساختبندی آنتونی گیدنز (حقیقت: 1389، 147-156) الهام گرفته و مهمترین مؤلفه ها در بیانات مقام معظم رهبری در حوزه ساختار و کارگزار را جمع آوری نموده و بر اساس این مدل نظری این یافته ها به دست خواهد آمد که برای تحقق دولت مطلوب اسلامی در اندیشه معظم له باید هم در حوزه ی ساختارها به پیشرفت لازم برسیم و هم در حوزه کارگزاران؛ و لذا در صورت تحقق این پیش شرط ها و استلزامات دولت اسلامی که مقدمه ای است دشوار برای تمدن سازی محقق خواهد شد.

مبانی هستی شناسی

مبانی هستی شناسی در اندیشه معظم له بر محور توحید استوار است و این مبنای اعتقادی، رکن بینش و نگاه زیر بنایی و قاعده اساسی تمام طرح ها و برنامه ها و افکار عملی و زندگی ساز در اسلام است. (رهبر معظم انقلاب: 1356، 35) اساس سیاست، نظام سیاسی، حکومت، حاکمیت و هر نوع حرکتی بر بنیاد آن استوار است.

به عقیده مقام معظم رهبری توحید رکنی که به همه عناصر و ابعاد حیات انسانی رنگ متفاوتی می دهد. از نظر معظم له ریش استوار و اندیشه زیربنایی انقلاب اسلامی جهان بینی توحیدی اسلام

است. تفسیر انسان، تفسیر تاریخ، تحلیل حوادث حال و گذشته و آینده، تفسیر طبیعت، تبیین همه علائقی که انسان را با دنیای بیرون از وجود او مرتبط می‌کند، و نیز فهم و درک آدمی از وجود خود و خلاصه‌مه چیزهایی که نظام ارزشی جامعه را می‌سازد، و آن را بر اداره مطلوب خود قادر می‌کند، همه و همه از این جهان بینی الهی ریشه و مایه گرفته و منشعب می‌شود. (بیانات: 1366/6/31)

در چارچوب این تفکر دین خدا قالب و شکل زندگی بشر است و نه تنها گوهری بر تارک آن. دین یک نظام اجتماعی به بشر ارائه می‌کند، نه فقط یک سلسله عبادات و عادات. هرچند که عبادات و عادات نیز انباشته از روح زندگی و در جهت همان نظام است. این نظام اجتماعی مبتنی بر همان جهان بینی و ساخته به شکل آن است. (بیانات: 1366/6/31).

مبانی معرفت شناختی

از نظر مقام معظم رهبری، هر جامعه و هر ملتی، مبانی معرفتی، مبانی فلسفی و مبانی اخلاقی دارد که آن مبانی تعیین کننده است و به ما می‌گوید چه نوع پیشرفتی مطلوب و چه نوع پیشرفتی نامطلوب است. معظم له تاثیر این عوامل بر نوع پیشرفت را یک تاثیر فوق العاده می‌داند. معرفت به معنای شناخت و آگاهی است. مباحث معرفت شناسی، به پرسش از نسبت معرفت و علم با معروف و معلوم و چگونگی حکایت علم از عالم خارج و همچنین به محدوده، میزان و توان دانش بشری و مسائلی از این قبیل می‌پردازد. این سلسله مباحث، از دیرباز در متن و یا حاشیه مباحث فلسفی، مطرح می‌شد است. (کانت: 1367، 175) رهبر معظم انقلاب در پرتو مباحث معرفت شناسی اسلامی بر این باور است که ابزار معرفت و شناخت حس (بیانات: 1368/3/20)، وهم و خیال (بیانات: 1382/2/29)، عقل و قلب (بیانات: 1376/10/3) و وحی (بیانات: 1368/4/9) است.

مبانی روش شناسی

مقام معظم رهبری، در یکی از دیدارهای خود با دولت مردان، مبانی نظام سیاسی و جهان بینی و بینش اسلامی که در عمل و اقدام فرد و دولت دارای تاثیر شگرف است، را در پنج محور عمده بر می‌شمارند، که عبارتند از: 1) توحید. 2) تکریم انسان. 3) تداوم حیات پس از مرگ. 4) استعداد بی پایان انسان در وصول به تعالی و تکامل. 5) جریان و سیر کلی عالم به سوی حاکمیت حق.

(بیانات: 1379/9/12)

ایشان در فراز دیگری از رهنمودهای تمدنی، هشت اصل به عنوان اصول نظام اسلامی را بیان می کنند که به عنوان اصول کاربردی در نظام مدیریت اسلامی قابل پیگیری هستند، این اصول عبارتند از: 1) ایمان روشن بینانه و استوار، دور از خرافه گری و سست اندیشی و هویت اسلامی و انقلابی. 2) عدالت محوری. 3) حفظ استقلال سیاسی، اقتصادی و فرهنگی. 4) تقویت خودباوری و اعتماد به نفس ملی. 5) جهاد علمی (نهضت تولید علم). 6) تثبیت و تامین آزادی و آزاداندیشی. 7) اصلاح و تصحیح روش ها. 8) شکوفایی اقتصادی. (بیانات: 1385/3/29)

2. روش شناسی بحث

«تحلیل مضمونی»¹ روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده های کیفی است. این روش، فرآیند یا ابزاری برای تحلیل داده های متنی است و داده های پراکنده و متنوع را به داده هایی غنی و تفصیلی تبدیل می کند. (براون و کلارک²، 2006م، ص 78-80) تحلیل مضمون صرفاً روش کیفی خاصی نیست بلکه فرآیندی است که می تواند در اکثر روش های کیفی به کار رود. به طور کلی تحلیل مضمون روشی اس برای دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتب، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان و یا فرهنگ، تبدیل داده های کیفی به داده های کمی. (عابدی جعفری و همکاران، 1390: 153) تحقیقات کیفی در علوم اجتماعی رشدی چشمگیر دارد. برای اینکه در تحقیقات کیفی به نتایج مفیدی دست پیدا کنیم، باید داده ها را به صورت هوشمند مورد تحلیل قرار دهیم و این امر، فقط با ثبت منظم و تبیین روش های تحلیل و استفاده از ابزارهایی مناسب ممکن می باشد.

تحلیل مضمون، در تحقیقات کیفی می باشد که در سال 1998 میلادی توسط ریچارد بویاترس در کتابی تحت عنوان تبدیل اطلاعات کیفی و تحلیل مضمون و تدوین کد به صورت کامل ارائه گردیده است. کاربرد این روش را به صورت خلاصه می توان اینگونه بیان کرد: 1. دیدن متن؛ 2. برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتب؛ 3. تحلیل اطلاعات کیفی؛ 4. مشاهده نظام مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ؛ 5. تبدیل داده های کیفی به

1. Thematic Analysis.

2. Braun & clarke.

داده (بویاتزس، 1998م، ص 3-4)

از تحلیل مضمون می‌توان به خوبی برای شناخت الگوهای داده‌های کیفی استفاده کرد. تحلیل قالب مضمون‌ها و تحلیل شبکه مضمون از ابزارهایی است که معمولاً در تحلیل مضمون به کار می‌رود. قالب مضمون‌ها فهرستی از مضمون‌ها را به صورت سلسله‌مراتبی نشان می‌دهد. شبکه مضمون‌ها نیز ارتباط میان مضمون‌ها را در انگاره‌هایی شبیه‌تارنما نشان می‌دهد. (عابدی جعفری و همکاران، 1390)

نکته‌ای که باید در روش‌های کیفی مورد توجه قرار گیرد شباهت‌های این روش‌ها با یکدیگر است برای نمونه روش‌های مانند روش داده‌بنیاد، روش‌های تحلیل پدیدارشناسی تفسیری، روش تحلیل‌گفتمان و روش تحلیل محتوا شباهت زیادی با روش تحلیل مضمون دارند که پژوهشگر باید به این شباهت‌ها و تفاوت‌ها توجه داشته باشد تا فرآیند تحلیل محتوا را به درستی پیش ببرد. تفاوت اصلی روش تحلیل مضمون با سایر روش‌های کیفی این است که این روش به چهارچوب نظری از پیش تعیین شده‌ای وابسته نیست. (عابدی جعفری و همکاران: 1390، 158)

چستی مضمون و چگونگی استخراج آن از مباحث اصلی روش تحلیل مضمون است. مضمون یا مفاهیم حاوی معنا برای تحقیق به چند نوع قابل تقسیم است به گونه‌ای که طبقه‌بندی‌های متعددی در باره آن صورت گرفته است که می‌توان به مضامین اولیه یا نهایی، تفسیری، توصیفی یا رابطه‌ای، اصلی یا فرعی، فراگیر، سازمان‌دهنده و پایه، مشهود یا مکنون، داده‌محور یا نظریه‌محور، کلان، یکپارچه‌کننده یا کلیدی، تثبیت‌نشده یا تثبیت‌شده تقسیم شده است هر کدام از انواع مضامین مذکور برگرفته از مبانی طبقه‌بندی است. (عابدی جعفری و همکاران: 1390، 160) ما در این مقاله برای مرحله اولیه از نرم افزار MAXQDA استفاده نموده ایم و تم‌های اولیه خود را از بیانات مقام معظم رهبری استخراج نموده و یک قالب مضامین چند تمی را ساختار داده ایم. سپس این تم‌های اولیه را در شبکه مضامین به هم ارتباط داده و چند تم فرعی، چند تم اصلی و چند تم مرکزی به دست آورده و بر این اساس ساختار پژوهش خود را پایه‌ریزی کرده ایم.

3. یافته‌های پژوهش

الف) تحلیل داده‌ها با کاربرد روش تحلیل مضمون در بیانات مقام معظم رهبری

مقام معظم رهبری در رابطه با دولت اسلامی عبارت مختلفی را به کار برده اند که با جستجو در مکتوبات، بیانات، مصاحبه ها و پیام های ایشان را که به پیش شرط ها و استلزامات دولت مطلوب اسلامی پرداخته اند که عبارتند از: دولت اسلامی، دولت مطلوب، دولت آرمانی، شاخص های مسئولین دولت اسلامی، کارگزاران اسلامی، مسئولین طراز، مسئول دولت اسلامی و...

برای جمع آوری داده های مرتبط با پیش شرط ها و استلزامات دولت مطلوب اسلامی در بیانات مقام معظم رهبری (حفظه الله)، به دو منبع مراجعه شده است: منبع اول پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری (حفظه الله) و منبع دوم نرم افزار حدیث ولایت است که هر دو منبع شامل بر بیانات و مکاتبات معظم له است.

با بررسی متون به طور تصادفی 500 عنوان سخنرانی و مکاتبه به عنوان موارد متضمن و مرتبط با مسئله پیش شرط های تحقق دولت اسلامی، انتخاب شد، سپس با بکارگیری نرم افزار MAXQDA، سندهای حاوی موارد انتخابی فراخوان و عملیات کدگذاری اولیه روی آن ها صورت گرفت. و پس از آن مضامین سازمان دهنده، مضامین فراگیر و مضمون نهایی مشخص گردیده است. در ادامه این بخش شبکه مضامین تحلیل و بررسی شده است به گونه ای که شیوه ی استخراج مضامین سازمان دهنده و فراگیر تبیین شده است. البته قابل ذکر است که استخراج مضامین پایه ای از بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری به علت زیاد بودن در این مقاله فقط به عنوان نمونه ذکر شده است. و کدگذاری ها در نزد پژوهشگر موجود می باشد.

جدول شماره 1: نمونه متون اولیه استفاده شده در تحلیل

ردیف	نقل قول	مضمون پایه ای
1.	دولت اسلامی داعیه دولتی بر مبنای دین را دارد باید این نظامها و اصول مربوط به آنها باید از متن شریعت الهی استخراج شود.(پیام به جامعه مدرسین، 1371/8/24)	استخراج نظام های دولت اسلامی از متن شریعت
2.	دولت اسلامی، یعنی سازوکارها و نهادسازیهای لازم برای ایجاد آن جامعهی اسلامی.(بیانات، 1390/7/24)	دولت اسلامی، یعنی نهاد ایجاد جامعه اسلامی
3.	دولت اسلامی داعیه دولتی بر مبنای دین را دارد باید این نظامها و اصول مربوط به آنها باید از متن شریعت الهی استخراج شود. تشکیل نظام اسلامی که داعیه دار تحقق مقررات اسلامی در همه صحنه های زندگی است، وظیفه ای استثنائی و بی سابقه بر دوش حوزه علمیه نهاده است، و آن تحقیق و تنقیح همه مباحث فقهی ای	وظیفه تولید علم اسلامی برای ایجاد دولت اسلامی بر دوش حوزه علمیه

	<p>است که تدوین مقررات اسلامی برای اداره هر یک از بدنه‌های نظام اسلامی بدان نیازمند است.» (پیام به جامعه مدرسین، 1371/8/24)</p>	
<p>اعتماد به خدا و انس با معنویات در مسئولان</p>	<p>4. یکی از چیزهایی که من بر روی آن تکیه می‌کنم در این زمینه‌ی اعتقاد و نگاه قلبی و گرایش قلبی، مسئله‌ی اعتماد به خدای متعال است، اعتماد به وعده‌های الهی است؛ این از جمله‌ی مطالبی است که بنده اصرار دارم ما روی این کوتاهی نکنیم. وقتی خدای متعال صریحاً به ما وعده می‌دهد که «إِنْ تَصْرُوا اللَّهَ بِنَصْرِكُمْ»¹، «وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنْصُرُهُ»²، وقتی اینجور خدای متعال با صراحت، با تأکید به ما وعده می‌دهد که اگر شما از دین او حمایت کردید، از راه خدا پیروی کردید و آن را نصرت کردید، خدا شما را نصرت خواهد داد، ما باید به این وعده اعتماد داشته باشیم، باید همین جور عمل بکنیم... به هر حال این یکی از شاخصها است: اعتماد [به خدا] و انس با معنویات. (بیانات، 1392/6/6)</p>	
<p>لزوم ناظر دیدن خداوند در هنگام تصمیم‌گیری</p>	<p>5. بعضی برای حرف مردم و نظارت مردمی نقش قائل می‌شوند؛ اما برای نظارت الهی و چیزی که فردای ما مشتمل بر آن است، نقش قائل نمی‌شوند... در نطقی که می‌کنیم، در امضایی که می‌کنیم، در مشورتی که می‌دهیم، در تصمیمی که می‌گیریم، در عزل و نصبی که می‌کنیم، به آخرت و رضای الهی و محاسبه‌ی اخروی نقش و تأثیر دهیم. این به نظر من مهم است. (بیانات، 1382/5/15)</p>	
<p>اشرافی‌گری و تجمل‌گرایی آفتی برای مدیران اسلامی</p>	<p>6. آفت مسئولیت در یک نظامی که متکی به آراء مردم و متکی به ایمان مردم است، این است که مسئولین به فکر رفاه شخصی بیفتند؛ به فکر جمع‌آوری برای خودشان بیفتند؛ در هوس‌زندگی اشرافیگری، به این در و آن در بزنند؛ این آفت بسیار بزرگی است. امام خودش از این آفت بکلی برکنار ماند و مسئولین کشور را هم بارها توصیه می‌کرد که به کاخ‌نشینی و به اشرافیگری تمایل پیدا نکنند، سرگرم مال‌اندوزی نشوند، با مردم</p>	

¹. محمد: 7.

². حج: 40.

	ارتباط نزدیک داشته باشند. (بیانات، 1390/3/14)
7.	«معنای شعار دولت اسلامی این است که ما میخواهیم اعمال فردی، رفتار با مردم، رفتار بین خودمان، و رفتار با نظام های بین المللی و نظام سلطه ی امروز جهانی را به معیارها و ضوابط اسلامی نزدیک تر کنیم.» (بیانات: 1380/10/19)
8.	«اما دولت اسلامی بی که بتواند مقاصد را که ملت ایران و انقلاب عظیم آنها داشت، تأمین کند، دولتی است که در آن رشوه نباشد، فساد اداری نباشد، ویژه خواری نباشد، کمکاری نباشد، بی اعتنایی به مردم نباشد، میل به اشرافی گری نباشد، حیف و میل بیت المال نباشد، و دیگر چیزهایی که در یک دولت اسلامی لازم است.» (بیانات، 1384/8/25)
9.	دانش گرایی و شایسته سالاری مبتنی بر اخلاق اسلامی در نصب و ارتقای مدیران. (ابلاغ سیاست های کلی نظام اداری، 1389/1/31)
10.	«شاخص بعدی، مسئله ی قانون گرایی است. خب قانون گرایی خیلی مهم است. قانون ریل است؛ از این ریل اگر چنانچه خارج شدیم، حتماً آسیب و صدمه است... این را باید نهادینه کرد؛ در مجموعه دستگاهها این باید نهادینه بشود. و جزو رعایت قانون، رعایت اسناد بالا دستی است که امروز خوشبختانه در کشور وجود دارد؛ مثل سیاست های کلی، سند چشم انداز، مصوبات شوراهای عالی... این قانون گرایی و قانون مداری اگر چنانچه جا افتاد، مسلماً خیلی از آسیبها از بین خواهد رفت.» (بیانات، 1392/6/6)

جدول شماره 2: نمونه ای از تبدیل مضامین پایه ای به مضامین فراگیر

ردیف	ارجاعات	مضامین پایه ای	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
1.	بیانات: 1390/6/17	امام خمینی بنیانگذار نخستین نظام ولایت فقیه در تاریخ	تولید نظام های	
2.	بیانات: 1377/1/27	تقویت نظام ولایت فقیه		

پیش شرط ها و استلزامات ساختاری و بنیادین	متناسب با دولت	امام خمینی اولین مطرح کننده نظام مردم سالاری دینی	بیانات: 1390/6/17	3
	اسلامی	در نظام مردم سالاری دینی رای مردم، پایه مشروعیت حکومت دینی	بیانات: 1382/9/26	4
		در نظام مردم سالاری دینی هویت انسانی هم دارای کرامت و هم کارساز	بیانات: 1383/3/14	5
		نظام سازی های امام خمینی بر اساس مبانی فقهی و شرعی	بیانات: 1390/6/17	6
		نظام سازی امری تدریجی	بیانات: 1390/6/17	7
		نظام سازی فرآیندی رو به رشد و تکامل	بیانات: 1390/6/17	8
		استخراج نظام های دولت اسلامی از متن شریعت	پیام به جامعه مدرسین: 1371/8/24	9
		ضرورت ایجاد نظام دفاعی و امنیتی	بیانات: 1384/4/14	10
		ایجاد نظام مدیریت اسلامی (چهارمحال)	بیانات: 1368/6/8	11
		نظام اسلامی یعنی برقراری نهادها در جمهوری اسلامی بر اساس اسلام	بیانات: 1384/6/8	12
		کنار هم بودن شکل و محتوا خصوصیت نظام های فقهی	بیانات: 1384/6/8	13
		نظام سازی کار و وظیفه ی بزرگ و اصلی	بیانات: 1389/6/26	14
		ضرورت نوسازی در نظام های علمی	بیانات: 1384/10/13	15
		چهار پایه اصلی نظام سازی در اسلام، اقامه صلاه، ایتاء زکات، امر به معروف و نهی از منکر	بیانات: 1394/1/1	16
	برنامه ریزی های	دین محور اصلی نظام برنامه ریزی و مدیریتی	بیانات: 1372/2/18	17
		ضرورت ایجاد سندهای چشم انداز	بیانات: 1386/6/4	18
	متناسب با افق انقلاب اسلامی	امکان پذیری و مقدور بودن تحقق برنامه ریزی ها	بیانات: 1383/3/27	19
		برنامه ریزی بر مبنای مدیریت عالمانه منابع	بیانات: 1389/6/16	20
		برنامه ریزی بر محور اصلاح الگوی مصرف	مکتوبات: 1389/4/15	21
		دولت اسلامی، یعنی نهاد ایجاد جامعه اسلامی	بیانات: 1390/7/24	22

نوسازی و تولید نهادهای اسلامی	واژه سازی و نهادهای مبانی پایه ای در رسیده به اهداف اسلامی	بیانات: 1390/7/22	23.
	نهاد سازی پس از هر انقلابی لازمه پیشرفت و تحول	بیانات: 1390/7/22	24.
	تغییر در نهادهای باقی مانده از قبل از انقلاب و ایجاد نهادهای تازه	بیانات: 1390/7/22	25.
	نهاد سازی صورت گرفته هنر انقلاب و رهبری امام بزرگوار	بیانات: 1390/7/22	26.
	ایجاد نهاد بسیج یکی از معجزات انقلاب	بیانات: 1390/7/22	27.
	نهاد تشخیص مصلحت نظام از جمله نهادهای نوپای پس از انقلاب	کیهان: 1390/9/13	28.
ایجاد ساختارهای اقتصادی	ایجاد گفتمان اقتصاد اسلامی	بیانات: 1392/6/6	29.
	اقتصاد مقاومتی همان اقتصاد اسلامی	بیانات: 1392/6/6	30.
	پیشرفت در بخش تولیدات ملی	بیانات: 1392/6/6	31.
	توسعه زیر ساخت های اقتصادی سبب اعتلای سیاسی کشور	بیانات: 1375/6/8	32.
	ضرورت ایجاد قوانین اقتصادی بر اساس اسلام در نظام اسلامی	بیانات: 1373/6/4	33.
	ضرورت تبعیت از چارچوب های اقتصادی اسلامی	بیانات: 1378/11/4	34.
	افزایش ثروت ملی	بیانات: 1385/11/30	35.
	تامین امنیت اقتصادی	بیانات: 1379/1/6	36.
	ضرورت تقویت فرهنگ جهادی در فعالیت های اقتصادی	بیانات: 1390/2/7	37.
	جنبش نرم افزاری و تولید علم و محتوا	پیشرانی در علم و تمدن جهانی از اجزای حیات طیبه	بیانات: 1394/6/25
جنبش نرم افزاری یعنی حرکتی عظیم در تولید علم و شکستن مرزهای علم		بیانات: 1383/10/17	39.
جنبش نرم افزاری یعنی فعال بودن در تولید علم نه منفعل و مقلد		بیانات: 1383/10/17	40.
علم درون زا سبب اقتدار		بیانات: 1386/2/25	41.

		وظیفه تولید علم اسلامی برای ایجاد دولت اسلامی بر دوش حوزه علمیه	بیانات: 1371/8/24	42
		وظیفه دانشگاهیان و نخبگان قرار دادن جنبش نرم افزاری فعال و عمیق در جامعه	بیانات: 1379/12/9	43
		شکستن جزمیت علوم تمدن غربی توسط دانشگاهیان و نخبگان	بیانات: 1379/12/9	44
		رشد علمی، اخلاقی و دینی مردم وظیفه دولت اسلامی	بیانات: 1386/4/9	45
ایجاد ساختارهای فرهنگی		مهندسی فرهنگی و مهندسی فرهنگ	بیانات 1384/10/13	46
		نظارت و مدیریت بر فرهنگ	بیانات: 1382/10/23	47
		نگاه اسلامی در مدیریت فرهنگ	بیانات: 1382/10/23	48
		ضرورت پیوست فرهنگی در برنامه ریزی کشور	بیانات: 1392/9/19	49
		نوسازی ساختارهای فرهنگی	بیانات: 1380/3/7	50
ایجاد ساختارهای سیاسی		ایجاد اتحاد و اعتماد در بین مسئولان دولت اسلامی	بیانات: 1379/8/11	51
		حفظ و ارتقای آمادگی مقابله با استکبار در تمامی زمینه‌ها	بیانات: 1385/9/4	52
		ضرورت نهادینه کردن مفاهیم سیاسی اسلامی به جای مفاهیم سیاسی غربی	بیانات: 1390/7/24	53
		انتخاب مواضع روشن، منطقی، محکم و اصولی در مقابله با استکبار جهانی	بیانات: 1390/1/1	54
		ضرورت فرهنگ سازی ها جهت وحدت در درون جهان اسلام	مکتوبات: 1377/1/12	55
		مقابله با گرایش های سکولاریستی	بیانات: 1387/6/2	56
		مقابله با غرب گرایی	بیانات: 1387/3/25	57
		تعبد، ایمان و عمل صالح مضاعف وظیفه مسئولان اسلامی	بیانات: 1380/8/8	58
ایمان و اعتقاد کارگزاران		اعتماد به خدا و انس با معنویات در مسئولان	بیانات: 1392/6/6	59
		اعتقاد مدیران به پیوستگی دنیا و آخرت	بیانات: 1368/6/8	60
		تقوا و پاکدامنی از شاخص های جامعه	بیانات: 1383/8/6	61

		اسلامی و جامعه علوی		
		لزوم ناظر دیدن خداوند در هنگام تصمیم گیری	بیانات: 1382/5/15	62.
		امید در مسئول اسلامی فقط به خدا	بیانات: 1390/6/6	63.
		تقوا، شجاعت و خودآگاهی سه شاخصه مسئولان در دولت اسلامی	بیانات: 1380/10/19	64.
		باور به خدا، باور به مردم و باور به خود، سبب ایجاد شجاعت و استقامت	بیانات: 1392/3/14	65.
پیش شرط ها و استلزامات کارگزاران	التزام قلبی و عملی به قوانین و اهداف انقلاب اسلامی	اعتقاد و التزام به اصول قانون اساسی در نظام جمهوری اسلامی از الزامات هر مسئولی	بیانات: 1380/8/8	66.
		شهروند بودن + تبعیت از دین و شریعت علل لازمه برای جایگاه مسئولیت	بیانات: 1380/8/8	67.
		ضرورت متعهد بودن به شعارها و ارزش های اصیل اسلامی	بیانات: 1383/8/15	68.
		اعتقاد و التزام به اصول قانون اساسی در نظام جمهوری اسلامی از الزامات هر مسئولی	بیانات: 1370/7/5	69.
		التزام به قانون شاخص مسئول در دولت اسلامی	بیانات: 1392/6/6	70.
		حضرت امیرالمومنین علیه السلام بلندترین الگوی مدیران دولت اسلامی	بیانات: 1388/9/15	71.
		رفتار علوی الگوی مدیران اسلامی	بیانات: 1384/7/17	72.
رفتار امیرالمومنین علیه السلام معیار حرکت مسئولین در دولت اسلامی	بیانات: 1370/7/5	73.		
داشته روحیه انقلابی و روحیه خدمت به مردم		لزوم حزب الهی و انقلابی بودن مسئولان	بیانات: 1368/9/21	74.
		مسئولان ضعیف سبب منفعل شدن جامعه	بیانات: 1392/3/14	75.
		اتخاذ مواضع انقلابی شاخص مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1394/6/4	76.
		جرات و احساس قدرت در بین مسئولان از شاخص های مدیران دولت اسلامی	بیانات: 1390/3/14	77.
		روحیه پایداری و استقامت در مدیران اسلامی	بیانات: 1383/6/31	78.
		جرات و احساس قدرت در بین مسئولان از	بیانات: 1390/3/14	79.

	شاخص های مدیران دولت اسلامی		
	جهت گیری در دین، اخلاق، عدالت و خدمت از ضروریات اخلاقی مدیران در دولت اسلامی	بیانات: 1389/6/8	80
	ایجاد مسابقه خدمت رسانی به مردم وظیفه دولتمردان در دولت اسلامی	بیانات: 1382/1/1	81
	رفتار جهادی و سبقت در خدمتگذاری	بیانات: 1390/6/6	82
	روحیه خدمت به خلق شاخص مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1392/6/6	83
ساده زیستی و سلامت اقتصادی	اشرافی گیری و تجمل گرایی آفتی برای مدیران اسلامی	بیانات: 1394/3/6	84
	همسطح بودن با مردم عادی نه اشراف، از خصوصیات دولتمردان در دولت اسلامی	بیانات: 1379/9/25	85
	ساده زیستی از شاخص های مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1379/9/25	86
	اشرافی گری مانع تحقق عدالت اجتماعی	بیانات: 1380/6/5	87
	سلامت اقتصادی شاخص مسئول در دولت اسلامی	بیانات: 1384/8/25	88
تعهد و وجدان کاری	ضرورت همراهی تعهد و تخصص در مدیران دولت برای پیشبرد اهداف اسلامی	بیانات: 1372/06/03	89
	داشتن تعهد و وجدان کاری و احیای آن	حدیث ولایت، ج 5: ص 18	90
	داشتن تعهد و وجدان کاری کلید حل مشکلات	بیانات: 1376/2/10	91
تخصص و شایستگی کارگزاران در دولت	دانش گرایی و شایسته سالاری مبتنی بر اخلاق اسلامی در نصب و ارتقای مدیران	بیانات: 1389/1/31	92

اسلامی	شایسته سالاری از شاخصه های مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1390/7/24	93
	استفاده از ظرفیت بالای کارشناسی در کشور	بیانات: 1392/6/6	94
	حکمت و خرد گرایی از شاخص های مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1392/6/6	95
متکبر نبودن و مردمی بودن	نبود تکبر و بودن در بین مردم و حسن معاشر با آن ها از شاخص های مدیران اسلامی	بیانات: 1388/1/2	96
	اتصال با مردم و معاشرت با آن ها شاخص مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1379/12/9	97
	مسئول دولت اسلامی یعنی نزدیک کردن اعمال فردی، رفتار با مردم و... بر اساس شاخصه های اسلامی	بیانات: 1380/10/19	98
	نداشتن کبر و غرور از خصائص مدیران اسلامی	بیانات: 1391/3/14	99
عدالتخواه و عدالت محور بودن کارگزاران در دولت اسلامی	عدالت محور و عدالت خواه شاخص مدیر در دولت اسلامی	بیانات: 1392/6/6	100
	ایجاد عدالت اجتماعی وظیفه مدیران اسلامی	بیانات: 1384/2/18	101
	اقامه عدل، قسط و وظیفه مدیران دولت اسلامی	بیانات: 1383/6/31	102
	محبت به مردم و استقرار عدالت از شاخص های مدیران اسلامی	بیانات: 1380/1/1	103
	اجرای عدالت شاخص جامعه علوی	بیانات: 1383/8/6	104
	گسترش عدالت و خدمت به مردم	بیانات: 1387/9/24	105

1. تبدیل مضامین

ما پس از اینکه به مضامین پایه ای دست یافتیم نوبت آن می رسد که مضامین سازمان دهنده و مضامین فراگیر با توجه به مضامین پایه ای استخراج گردند. در این بخش از تحلیل مضمونی سعی می گردد که با سازماندهی دوباره مضامین پایه ای به مضمون های دقیق تری دست یابیم که ما را به مضامین فراگیرتر و اصلی تر و به مضامین مرکزی تر برساند.

2. کشف و توصیف شبکه مضامین

ما با بررسی و تحلیل مضمون‌های مرتبط با استلزامات و پیش‌شرط‌های دولت مطلوب اسلامی به دو مضمون فراگیر دست یافته ایم که در ادامه توضیح خواهیم داد.

1.2. استلزامات‌های ساختاری در دولت مطلوب اسلامی

یک مساله‌ای که در اینجا ممکن است مطرح گردد این که چگونه «استلزامات ساختاری در دولت اسلامی» به عنوان یکی از مضامین فراگیر استخراج گردیده است. پاسخ به این سوال که همان تحلیل مضمون‌های فراگیر می‌باشد این می‌باشد که سه مضمون سازمان‌دهنده ما را رهنمون ساخت که برای ایجاد دولت اسلامی باید اول استلزامات و پیش‌شرط‌های ساختاری مناسب در بدنه دولت و کشور ایجاد گردد. البته لزوماً پیش‌شرط‌های ساختاری ذکر شده تمامی پیش‌شرط‌ها و استلزامات ساختاری لازم برای ایجاد دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری نیست، بلکه می‌شود بیان داشت که از جمله مهمترین آن می‌باشند.

- نظام‌سازی: هزاران سال است که مردم دنیا در تیره روزی و ظلمت‌ها زندگی می‌کنند، غیر از مقاطع کوتاهی در زمان حکومت برخی از پیامبران و دوران حکومت حضرت امیرالمؤمنین (علیه السلام). دلیل این مشکلات عدم حاکمیت دین خدا و مبنا قرار گرفتن معنویت برای سیاست است. اعراض از معنویت و دین، رذائل انسانی را برجسته می‌نماید و در این شرایط عده‌ای مستکبر و عده‌ای مستضعف هستند. امروزه با تمامی پیشرفت‌های چشمگیری بشری که صورت گرفته وقتی نگاه می‌کنیم می‌بینیم که تیره‌ورزی‌های امروز بشر، به چند هزار سال پیش تفاوتی نکرده و بنای دنیا بر استکبار می‌باشد.

در هم شکستن نظام‌های استکباری و ظالمانه با تکیه بر دین و معنویت کاملاً امکان‌پذیر می‌باشد. در این راه علاوه بر ویران کردن بنیادهای ظالمانه و استکباری به نظام‌سازی اسلامی نیز نیازمند می‌باشیم. در این صورت اس که راه تحول در جامعه‌ای آغاز خواهد شد و آن نظامات به عنوان ساختارهای آن حرکت عظیم قرار خواهند گرفت. انقلاب اسلامی ایران نیز با تکیه به شخصی بزرگ که تمام زندگی خود را فدای نجات مردم از یوغ استکبار نموده است، توانست قلب‌ها را با خود همراه نماید و انقلابی را ایجاد کند که می‌توانست الگویی باشد برای عالم که دموکراسی واقعی را به اجرا خواهد گذاشت لذا برای اینکه این حکومت بتواند تداوم پیدا کند و خود را از میان مسیر پرفراز و نشیب به اهداف متعالی خود برساند باید در تمامی نظامات مورد نیاز خود را بر پایه اسلام از درون متن اسلام استخراج نماید.

شهید صدر معتقد است که نظام به معنای مطلق، مجموعه ای به هم پیوسته و دارای مبانی و غایات مخصوص به خود می باشد. (رضایی منش و بابایی جرد: 1394، 159) در اندیشه ی مقام معظم رهبری نظام سازی در هر دولتی از مهمترین لوازمی است که هر جامعه، ملت و دولتی برای دوام و پیشرفت خود باید نظام سازی کند، ایشان معتقدند که نظام سازی در نظام جمهوری اسلامی با تکیه بر آموزه های اسلامی صورت گرفته است. معظم له همچنین معتقدند که نظام سازی یک امر دفعی و یکباره نیست بلکه نظام سازی یک امر تدریجی است و تا زمانی که یک انقلاب به حیات خود ادامه می دهد باید نظام سازی خود را نیز گسترش دهد.

- برنامه ریزی های متناسب با افق انقلاب اسلامی: برنامه ریزی یعنی «تعیین هدف ها و پیش بینی راه ها و امکانات لازم برای دست یابی به آن اهداف.» (آقایروز و دیگران: 1383، 16) لذا در برنامه ریزی ها دو رکن اصلی وجود دارد که عبارت از تعیین اهداف و پیش بینی راه ها و امکانات می باشند. در دیدگاه مقام معظم رهبری وصول به یک یک فرآیند های تمدن اسلامی که مهمترین آن ها تشکیل دولت اسلامی می باشد معتقد هستند که باید سرلوحه نظام سیاسی دولتمردان در برنامه ریزی و سیاستگذاری های کلان، بلند مدت و میان مدت قرار گیرد و بدین سان با طراحی برنامه ها و روش های دقیق و تمهید مقدمات لازم و نیروی انسانی مورد نیاز، این اهداف را در زمانی معین و معقول یکی پس از دیگری محقق سازد.

دو محور اصلی در این برنامه ریزی ها که این نظام را از دیگر نظام های دنیا متمایز می سازد؛ یکی بحث منابع معرفتی است که نرم افزار این فرآیند طولانی برای رسیدن به این اهداف از چه اساس و روش هایی باید استخراج گردد. دوم اینکه چه افرادی و نهادهایی وظیفه استخراج محتوای مناسب را از منابع معتبر را بر عهده دارند.

در اندیشه مقام معظم رهبری دین اسلام محور اصلی در استخراج منابع لازم برای برنامه ریزی جهت اداره حکومت و جامعه می باشد. معظم له کتاب و سنت معصومین علیهم السلام را به عنوان منبع اصلی همه ارزش ها و برنامه ریزی ها در عرصه های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی میدانند و وظیفه استخراج این محتواهای مناسب را از منابع دینی را بر دوش حوزه های علمیه و روحانیت می دانند.

نکته مهم در برنامه ریزی، عنصر روز آمدی و اقتضایی بودن آن است، باید متناسب با مقتضیات محیط و نیازهای نوین عصر و نسل در برنامه ها بازنگری و بازسازی نمود. و همچنین

امکان عملیاتی کردن برنامه و چینش آن‌ها بر اساس مقدرت کشور یکی دیگر از توصیه‌های رهبر معظم انقلاب می‌باشد.

لذا تا زمانی که برای شیوه مدیریت در دولت برنامه ریزی‌های متناسب با اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی تدوین و تهیه نگردد، و مدیران جامعه و مجریان قوانین هر کدام بر اساس اجتهادات شخصی خود امورات کشور و دولت را اداره کنند، رسیدن به اهداف تمدنی میسر نخواهد بود.

- نهاد سازی: «واژه نهاد¹ در گستره‌ی متنوعی از علوم اجتماعی از اقتصاد و علوم سیاسی گرفته تا جامعه‌شناسی مورد استفاده قرار می‌گیرد. بکارگیری این واژه در واقع برای تبیین جایگاه ساختارهای اجتماعی در شکل‌دهی و اثرگذاری بر رفتارهای افراد در قالب فعالیت‌های اجتماعی اشاره دارد. همه جوامع بشری مرکب از نهادهای اجتماعی است. نهادهای اجتماعی قلمروهای اصلی زندگی اجتماعی، یا خرده سیستم‌هایی هستند که برای برآورده کردن نیازهای اولیه انسان به وجود آمده‌اند.» (عضدانلو: 1384، 657)

بدیهی است که هر انقلابی که صورت می‌پذیرد نهادهای متناسب با شرایط و بسترهای فکری و وایدئولوژیک خود تشکیل دهد تا بتواند در شرایط خطیر و حساس از انقلاب و دستاوردهای آن دفاع نماید. مطالعات نشان می‌دهد که سازکارهای نهادی هم می‌تواند سبب رشد، بالندگی، پیشرفت و رسیدن به اهداف یک انقلاب گردد و در صورت عدم وجود سازکارهای نهادی مناسب سبب شکست و از پافتادگی آن انقلاب.

دولت‌ها در هر نظامی برای اینکه بتوانند اهداف از پیش تعیین شده‌ی خود را تحقق ببخشند نیازمند نهادهایی هستند که منطبق با اصول و روش نظام‌های داده شده، آرمان‌ها و اهداف هر دولتی را تحقق ببخشند. دولت اسلامی نیز از این قاعده مستثنی نخواهد بود و برای اینکه دولتی ایجاد شود که طراز تمدن نوین اسلامی باشد باید نهادهای منطبق با نظامات آن ایجاد گردد و یا اینکه نهادهای موجود را در صورت امکان اصلاح نمود. معظم له نهاد سازی را تاجایی ارزشمند می‌داند که گاهی دولت سازی و نهاد سازی را یکی می‌دانند و می‌فرمایند: «دولت اسلامی یعنی سازوکارها و نهاد سازی‌های لازم برای ایجاد جامعه اسلامی» (بیانات، 1390/7/24)

- ایجاد و تکمیل ساختارهای اقتصادی: رهبر معظم انقلاب، اسلام را دین کاملی می‌دانند که برنامه جامعی برای هدایت بشر در همه ابعاد زندگی در اختیار وی قرار می‌دهد. هیچ عرصه‌ای از

¹ . insttuton.

عرصه های زندگی انسانی نمی باشد که از حوزه حاکمیت الهی خارج باشد. اقتصاد و مسائل مرتبط با آن نیز بخشی از حیات و زندگی انسانی می باشد که ابهامات و سرگشتگی های بشر در آن کمتر از حوزه های فرهنگ، سیاست و اجتماع نمی باشد. به همین دلیل اسلام دارای مبانی اقتصادی روشنی می باشد.

معظم له معتقدند که با نگرش به سیره حکومت علوی علیه السلام پرداختن به دنیا و به طبیعتی که خداوند متعال در اختیار بشر گذاشته و اداره معیشت مردم، اداره امور اقتصادی و... همه کارهای مثبت و لازم و جزء وظایف فرد مسلمان و مدیران اسلامی است.

مقام معظم رهبری معتقدند که: «وقتی در یک کشور، توسعه سازندگی و زیرساخت های اقتصادی، صحیح و مستحکم بنا می شود و وقتی که حرکت سازندگی در کشور به معنای واقعی کلمه به وجود می آید؛ کشور از اعتلای سیاسی هم در داخل و هم در خارج برخوردار می شود.» (بیانات، 1375/6/8) از نظر معظم له « اگر مسئولان اقتصادی کشور بتوانند با تدبیر و هوشیاری و با سرعت عمل متناسب، تدابیر لازم را پیش گیرند و مانع از نفوذ دشمن در اقتصاد کشور شوند و اقتصاد ملی را شکوفا کنند، ملت احساس اقتدار می کند.» (بیانات، 1380/1/28)

به طور کلی می توان بیان داشت که مقام معظم رهبری در تمامی ابعاد بنیادین نظام سیاسی اسلام، اندیشه های امام خمینی (ره) را محور قرار می دهند. معظم له معتقد هستند که امام راحل مکتب و خط فکری را پی ریزی کردند که مبنای حکومت اسلامی قرار گرفته است. جوهر اصلی در مکتب امام خمینی (ره)، رابطه دین و دنیا است؛ چیزی که از آن به مساله دین و سیاست و دین و زندگی هم تعبیر می کنند. مقام معظم رهبری نقطه محوری و اساسی مکتب امام را دیدن دین عین سیاست، عین اقتصاد و عین دنیا می دانند. لذا معظم له معتقدند که اسلام چارچوب و خطوطی را معین کرده و شیوه ای را بنا نهاده و چارچوبی برای اقتصاد اسلامی درس کرده و باید از این چارچوب تبعیت شود.

یکی از پیش شرط ها و استلزامات اساسی در دولت سازی در فرآیند تمدن نوین اسلامی مساله اقتصاد می باشد. زمانی این امکان برای ما فراهم خواهد شد که بتوانیم خود را در مسیر تحقق اهداف انقلاب و دولت سازی اسلامی بدانیم که ساختارها و مبانی و چارچوب اقتصادی خود را بر اساس مبانی و خطوط قرمزی که اسلام برای ما تعیین کرده مناسبات آن را پایه ریزی نماییم.

- ایجاد ساختارهای سیاسی: بر اساس بیانات رهبر معظم انقلاب، دولتی می‌تواند ادعای اسلامی شدن را کند که در رفتارهای سیاسی خود چه در ابعاد درونی و چه در ابعاد سیاست خارجی باید مطابق با مبانی و ارزش‌های اسلامی پایه ریزی شود. معظم له موارد بسیار زیادی را در رابطه با سیاست اسلامی بیان می‌دارند که می‌توان از مهمترین مولفه‌های ساختاری آن به حفظ و ارتقای آمادگی مقابله با استکبار در تمامی زمینه‌ها، اتخاذ مواضعی منطقی و روشن در مقابله با استکبار جهانی، گرفتن مواضع تهاجمی در مقابله با زورگویان بین‌المللی اشاره کرد.

معظم له معتقد هستند که یکی دیگر از گام‌های مؤثر را که باید با آن در جهت اسلامی شدن برداریم مقابله با مساله غرب‌گرایی و همچنین مقابله با گرایش‌های سکولاریستی می‌باشند. معظم له در این رابطه بیان می‌دارند که: «گرایش‌های سکولاریستی - که متأسفانه باز داشت در بدنه‌ی مجموعه‌ی مدیران کشور نفوذ می‌کرد - جلوییش گرفته شد. نظام انقلابی، بر مبنای دین و بر مبنای اسلام و بر مبنای قرآن شکل گرفته و به همین دلیل از حمایت میلیونی این ملت برخوردار شده و جانهایشان را کف دستشان گرفته‌اند و جوانهایشان را به میدانهای خطر فرستاده‌اند؛ آن وقت مسئولان یک چنین نظامی دم از مفاهیم سکولاریستی بزنند؟! «یکی بر سر شاخ و بن می‌برید»؛ یعنی خودشان بنشینند و بنا کنند بن این مینا و قاعده را کلنگ زدن! خیلی چیز خطرناکی بود. خوب، الحمد لله این‌ها جلوییش گرفته شد.» (بیانات: 1387/6/2)

البته می‌توان به موارد دیگری نیز همچون رشد بصیرت سیاسی، رشد امنیت، درک اهمیت ولایت فقیه و تبیین جایگاه آن و... اشاره نمود

- ایجاد ساختارهای فرهنگی: بر اساس بیانات مقام معظم رهبری، فرهنگ را می‌توان چنین تعریف کرد: فرهنگ مجموعه‌ای سیال از عناصری است که ذاتی یک جامعه و بومی ملت آن به شمار می‌آید و بخشی از آن جوششی از نسل گذشته به نسل حاضر و بخش دیگر کوشش و ثمره تلاش نسل حاضر است و شامل خاطرات، ذهنیات، اندیشه‌ها، ایمان‌ها، باورها، سنت‌ها، آرمان‌ها، علم، زبان، دین، آداب معاشرت و زندگی، ذخیره‌های فکری و ذهنی یک ملت و چیزهایی است که زندگی شخصی و اجتماعی و داخل خانه و محیط کسب یک جامعه با آن‌ها روبه‌رو است. فرهنگ با شمول بر آرمان‌ها و تقدم بر سایر ابعاد حیات اجتماعی، تأثیری عمیق در زمینه‌سازی شکوفایی و یا انحطاط ملل دارد.

لذا به اعتقاد ایشان برای اینکه بتوانیم بیان داریم ک دولت ما دولتی کاملاً اسلامی است و در

مسیر پیشرفت های تمدنی قرار دارد این می باشد که ساختارهای مناسب فرهنگی را در درون خود آماده نموده تا بتواند جامعه را بر اساس آن ساختارها به اسلامی شدن نزدیک نماید. معظم له معتقدند که: «فرهنگ به عنوان جهت دهنده به تصمیمات کلان کشور - حتی تصمیم های اقتصادی، سیاسی، مدیریتی و یا در تولید نقش دارد.» (بیانات: 1381/9/26) به همین دلیل ایشان معتقدند که برای هر حرکتی کلانی در راستای پیشرفت های اسلامی و تمدنی باید مهندسی فرهنگی و مهندسی فرهنگ متناسب با آن صورت پذیرد؛ «باید نقشه ی مهندسی فرهنگی کشور روی میز آماده باشد و باید روی آن بحث شده باشد، کار شده باشد، تصمیم گیری شده باشد و نقشه ی کلان با راه کارها - نه فقط چیزهایی که صرفاً آرزو و آمال است کاملاً کشیده شده و مشخص شده باشد.» (بیانات: 1384/10/13)

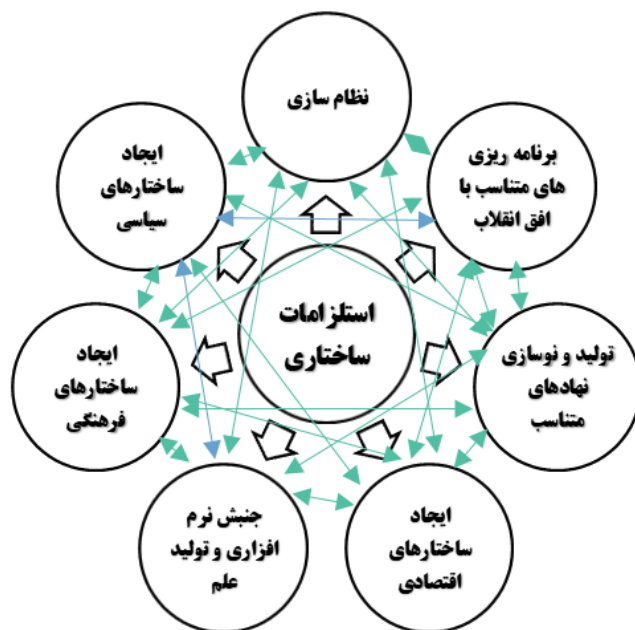
مقام معظم رهبری در رابطه با مساله فرهنگ بیان می دارند که در تمامی برنامه ریزی های کشور باید پیوست های فرهنگی وجود داشته باشد به این معنا که هر کار سیاسی، اقتصادی، و... می خواهیم انجام دهیم باید التفات به ملزومات فرهنگی آن ها باشیم.

معظم له توجه و اصلاح ساختارهای فرهنگی را از ضروریت های هر پیشرفتی بیان می دارند و در همین رابطه همه ی کسانی که دارای مسئولیت در این زمینه هستند را ملزم به اصلاح ساختارهای فرهنگی می نمایند.

- جنبش نرم افزاری و تولید علم: ایجاد و تولید علوم جدید از مسائلی است که برای ایجاد نظام و نهادهای لازم در هر جامعه ای ضرورت دارد. ایشان معتقدند که دولت اسلامی برای اینکه بتواند اهداف خود را پیش برد لازم است که نظامات اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و ... را از شریعت اسلام اخذ نماید و این امر حاصل نمی شود مگر بوسیله تولید علم های داخلی و درجه یک، زیرا بوسیله تقلید و وابستگی به غرب نمی توان به چنین علمی دست پیدا کرد. ایشان در رابطه با نقش نخبگان حوزه می فرمایند که: «وظیفه ای استثنائی و بی سابقه بر دوش حوزه علمیه نهاده است، و آن تحقیق و تنقیح همه ی مباحث فقهی ای است که تدوین و مقررات اسلامی برای اداره هر یک از بدنه های نظام اسلامی بدان نیازمند است» (بیانات، 1371/8/24) و در رابطه با نخبگان دانشجو می فرمایند که: «با قالب ها و نوآوری های علمی خود بتوانند بنای حقیقی یک جامعه آباد و عادلانه مبتنی بر تفکرات و ارزش های اسلامی را بالا ببرند.» (بیانات، 1379/12/9) و دانشگاه را در رسیدن به این اهداف بسیار با اهمیت می دانند.

تولید علم در جامعه ای زمانی می تواند واقع شود که دولت موجود شرایط و بسترهای لازم برای

کسب علم و مهارت آموزشی جامعه‌ی تحت نفوذ خود فراهم نماید، لذا ایشان معتقدند که دولتی می‌تواند دولت اسلامی باشد که بسترهای لازم را برای رشد اخلاقی و علمی جامعه فراهم نماید: «دولت اسلامی فقط به شکم و مسکن و آسایش و آرامش ظاهری زندگی مردم اکتفا نمی‌کند؛ به اخلاق آنها، به دین آنها، به صراط مستقیمی که جوان‌های آنها باید بروند، به آموزش و پرورش آنها، به رشد علمی آنها، به رشد دینی و تقوایی آنها هم اهمیت می‌دهد...» (بیانات، 1386/4/9)

2.2 استلزامات و پیش‌شرط‌های کلان‌کارگزاران و مسئولان در دولت اسلامی

مقام معظم رهبری در سخنرانی‌ها، مکتوبات و پیام‌های خود در رابطه با کارگزاران و مسئولان در دولت اسلامی به این میزان پرداخته‌اند: کارگزاران در قوه مجریه در 40 مورد سخنرانی، کارگزاران قوه قضائیه در 19 مورد سخنرانی، کارگزاران قوه مقننه در 17 مورد سخنرانی، مجلس خیرگان در 15 مورد سخنرانی، شورای عالی انقلاب فرهنگی در 4 مورد سخنرانی و در رابطه با بقیه مسئولان در 196 سخنرانی به بیان ویژگی‌ها، پیش‌شرط‌ها و ملزومات آن‌ها در ایجاد دولت اسلامی پرداخته‌اند. ما سعی کردیم مهمترین پیش‌شرط‌ها و استلزاماتی را که معظم‌له برای کارگزاران و مسئولان در دولت اسلامی بیان فرموده‌اند را در خور توان این پژوهش مورد تبیین قرار دهیم.

- روحیه خدمتگذاری: مقام معظم رهبری معتقدند که مسئولینی باید ارکان دولتی را به دست

بگیرند که روحیه جهادی در خدمت رسانی به مردم را داشته باشند و در این مهم از همدیگر سبقت بگیرند معظم له در تبیین این مساله بیان می دارند که: «همه‌ی مسئولین باید در خدمت به مردم از یکدیگر سبقت بگیرند و یک نهضت خدمت به مردم راه بیندازند. البته در اصل کار و وظیفه‌ی آن‌ها خدمت به مردم است؛ اما گاهی انگیزه‌های گوناگون آن‌ها را از کار اصلی بازمی‌دارد و در ملاحظات و مسائل گوناگون می‌افتند. روحیه، افکار، ایمان، صفا، صداقت، آمادگی‌های این مردم مؤمن و استعداد فراوان و جوشان جوانهای ما انسان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. مسئولین تا نفس دارند باید به این مردم خدمت کنند. بایستی در بین مسئولین مسابقه‌ی خدمتگزاری و خدمت‌رسانی به مردم برقرار باشد. این مسابقه و رقابت درست است. رقابتهای سیاسی و جناحی و رقابت بر سر قدرت و تکالب در امر دنیا و امور دنیوی مردود است. رقابت، مسابقه و مبارزه‌ای درست است که در خدمتگزاری به مردم باشد. قرآن می‌فرماید: «سابقوا الی مغفره من ربکم ۱»؛ این مسابقه به سمت مغفرت و رحمت الهی است. «و استبقوا الخیرات ۲» برای کارهای نیک، مسابقه بگذارید (بیانات: 1382/1/1)

- ساده زیستی و پرهیز از تجمل گرایی: در عقیده معظم له مسئولین در دولت که به سمت اسلامی شدن حرکت می‌کند باید زندگی خود را با پایین‌ترین اقشار جامعه تنظیم نموده و از هرگونه تجمل گرایی و اشرافی‌گری اجتناب کند. اجتناب از اشرافیگری؛ یعنی ضد ارزش کردن. در انقلاب ما این نکته وجود داشت؛ این را بتدریج بعضی‌ها سعی کردند کم‌رنگ کنند. این در مسائل اقتصادی ما اثر دارد، در مسائل روانی ما اثر دارد. اشرافیگری و گرایش به اشرافیگری، یک ضد ارزش بود در انقلاب. یعنی افرادی در سطوح مختلف بودند که از اینکه به اشرافیگری نسبت داده شوند، یا از آن‌ها چیزی دیده شود که جزو خصوصیات اشرافیگری باشد، به شدت اجتناب می‌کردند. مسئولین کشور در درجه‌ی اول متعهد به این قضیه هستند و باید باشند. این تدریجا ضعیف شد. امروز خوشبختانه همان موج ضد ارزش کردن اشرافیگری، بحمد الله وجود دارد؛ یعنی دولت، مسئولین دولتی ساده‌زیستند، مردمی هستند و این خیلی فرصت خوبی است؛ نعمت بزرگی است. این یکی از شاخصهاست. (بیانات: 1387/9/24)

^۱. سوره حدید آیه ۲۱

^۲ سوره بقره آیه ۱۴۸

- همراهی تخصص و تعهد: از دیدگاه مقام معظم رهبری باید در انتصاب مسئولین و کارگزاران در دولت اسلامی به دو مؤلفه تخصص و تعهد و همچنین تمرکز بر روی دانش و شایستگی را به عنوان ملاک و مناط انتخاب قرار دهند معظم له در این رابطه می فرماید: «ما الآن اگر واقعا بخواهیم مدیران برجسته‌ای در سطح وزیر پیدا کنیم، تعداد بی‌شماری را می‌توانیم مشخص نماییم. یعنی واقعا جمهوری اسلامی، هیچ مشکلی از این جهت ندارد. من قبول ندارم که ما دچار کمبود مدیر در سطح بالا هستیم. ممکن است الآن در سطوح متوسط این‌طور باشد؛ اما در سطوح بالا، بحمد الله مدیران خوبی داریم و می‌توانید از این افراد مؤمن و معتقد استفاده کنید.» (بیانات: 1372/6/3)

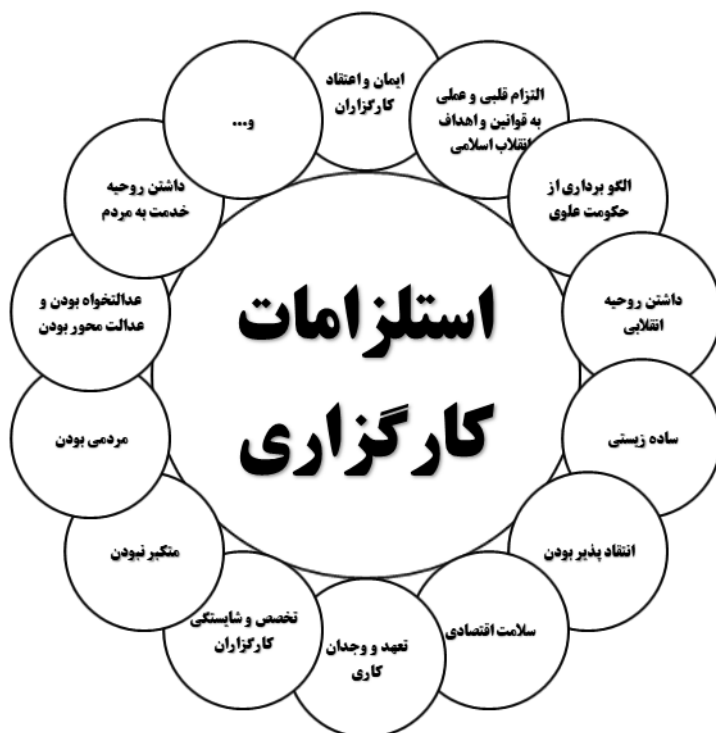
البته قابل ذکر است که استلزامات و پیش شرط‌های بسیار زیادی را مقام معظم رهبری برای دولت سازی ترسیم نموده اند که ما آن‌ها را در زیر مجموعه دو کلان شاخص مورد تبیین قرار داده ایم.

- منش کارگزاران و مسئولان در دولت اسلامی: در اندیشه معظم له منش و عقیده و باور اسلامی در مسئولان و کارگزاران، ارتباط مستقیم با عمل آن‌ها داشته و اعمال و رفتار مسئولان در هر دولتی از عقاید آن‌ها نشأت می‌گیرد. در اندیشه ی معظم له استلزامات منش بسیار زیادی است که باید کارگزاران در دولت اسلامی خود را با آن‌ها تطابق داده و آراسته به آن صفات شوند اما می‌توان مهمترین مؤلفه‌هایی ارزیابی دولت اسلامی در اندیشه معظم له را اینگونه بیان نمود که مسئولان و کارگزاران دارای سلامت در اعتقاد و ارزش‌های اسلامی باشند. معظم له شاخص‌هایی همچون تعبد، ایمان، اعتماد به خدا، شجاعت، تقوا، لزوم ناظر دیدن خداوند، تبعیت از دستورات دینی، التزام قلبی به قانون اساسی، اعتقاد به پیوستگی دنیا و آخرت، حزب الهی بودن، ملتزم بودن به شعائر اساسی و محوری اسلام، دارای سعه صدر و انتقاد پذیر بودن و... را از جمله استلزاماتی می‌داند که مدیر و مسئول طراز در دولت اسلامی باید متلبس به آن‌ها باشد.

در اندیشه مقام معظم رهبری هیچ چیز از دایره قدرت الهی خارج نمی‌باشد و این نگرش توحیدی «طرز فکری است که در بنای جامعه و اداره ی آن و ترسیم خط سیر و راهبردهای آن و تعیین هدف آن و تامین عناصر حفظ و ادامه آن، دارای تاثیر اساسی و تعیین کننده است.» (مهاجرنیا: 1397، 107) ولذا داشتن نگرش توحیدی و عقاید سالم و متعبد بودن به معارف اسلامی در مسیر تحقق دولت اسلامی بسیار ضروری می‌باشد.

- روش کارگزاران و مسئولان در دولت اسلامی: دومین بخش از استلزامات و پیش شرط‌های کارگزاران دولت اسلامی این می‌باشد که روش کارگزاران و رفتار عملی آن‌ها مطابق با معارف

اسلامی باشد، یعنی در صورتی که رفتار و عملکرد مسئولین با همکاران، با مردم، با دولت های دیگر و در عرصه بین الملل، در مقابله با استکبار جهانی، برقراری و گسترش عدالت، روحیه استقامت و پایداری، داشتن مواضع انقلابی، مسابقه در خدمت رسانی به مردم، سلامت اقتصادی، التزام به قانون، الگوگیری از رفتارهای حکومت علوی، لزوم انقلابی بودن، اتصال با مردم، شایسته سالاری محور گزینش در مسئولان و... بسیاری دیگر از استلزامات و پیش شرط ها برای مدیر طراز تمدن نوین اسلامی در کنار هم چیده شوند در آن صورت است تصویری واقعی از مسئول طراز دولت اسلامی ارائه خواهیم داد که می تواند پیش برنده ی اهداف ما در تحقق تمدن نوین اسلامی باشد.

ب) منابع معرفتی برای ایجاد دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه الله)

به عقیده مقام معظم رهبری برای اینکه بتوانیم به دولت اسلامی برسیم باید مبنای فکری و هویتی خود را بر پایه مبانی معرفتی اسلامی پایه گذاری نماییم، معظم له در استنباط اصول اسلامی از چندین منبع استفاده می نمایند و مسئولین و کارگزاران را تاکید به تمسک و الگو گیری از آن ها می کنند. معظم له اولین منبع اسلامی را قرآن عنوان می کنند و می فرمایند: «قرآن، نخستین منبع

معرفتی اهداف اسلامی است و شناخت نقشه الهی است.» (بیانات، 1370/10/11) به این معنی که قرآن محور اجرای احکام عمومی جامعه است و لازم است که هر آنچه مربوط به شئون اداره جامعه است رسماً-اسماً- از قرآن گرفته شود و هر چه مخالف با قرآن است طرد شود. (خسروپناه، 1398، 97) ایشان سنت را نیز یکی دیگر از منابع دست اول برای رسیدن به اهداف اسلامی بیان می‌دارند و می‌فرمایند: «باعدم آشنایی با متن قرآن و سنت امکان ندارد بتوانیم به اعماق معارف اسلامی غور کنیم» (بیانات، 1380/6/28) ایشان نهج البلاغه را یکی دیگر از منابع معرفتی بیان می‌کنند و معتقدند که نهج البلاغه برای هر فرد و جامعه انسانی و هر دولت و ملتی مبین و مفسر است. (خسروپناه، 1398، 99) معظم له صحیفه سجادیه (بیانات، 1387/2/14)، ادعیه، عقل (بیانات، 1383/7/5)، فقه شیعه، فلسفه اسلامی و تاریخ را بعنوان دیگر منابع معرفتی، معرفی نموده و لازم می‌داند باید همه برای رسیدن به اهداف اسلامی به این منابع معرفتی تمسک بجویند.

ج) نقش ولایت فقیه در تحقق دولت اسلامی

مقام معظم رهبری در فرازی از سخنان خود می‌فرمایند که: مدیریت اجتماعی، رهبری یعنی مجز کردن نیروها، تحریک نیروها، آزاد کردن نیروها و در عین حال کنترل نیروها و در مجرای صحیح انداختن آن‌ها، سامان دادن، سازمان بخشیدن و حرارت بخشیدن به آن‌ها. (بیانات: 1/26/1370) شهید مطهری معتقد هستند که رهبری خود مستلزم نوعی رشد است؛ زیرا رهبری در حقیقت عبارت است از بسیج کردن نیروی انسان‌ها و بهره‌برداری صحیح از نیروهای انسانی. (مجموعه آثار، ج 3، 314)

از دیدگاه مقام معظم رهبری، اساسی‌ترین مساله دین، مساله ولایت است؛ چون ولایت نشانه و سایه توحید است. ولایت یعنی حکومت؛ چیری که در جامعه اسلامی متعلق به خداست. (بیانات: 1370/1/26) اسلام می‌خواهد که زندگی مردم را بر اساس ارزش‌های الهی اداره کند، دستگاه اداره‌کننده و مدیریت حاکمیت، باید یک نظام معنوی و الهی باشد. (1369/4/20). بر این اساس ولایت فقی، جایگاه مهندسی نظام و حفظ خط و جهت نظام و جلوگیری از انحراف است. لذا پاسداری و دیده‌بانی حرکت کلی نظام به سمت اهداف و آرمان‌های عالی خود، مهم‌ترین و اساسی‌ترین نقش ولایت فقیه است. (بیانات: 1383/3/14)

د) ماهیت دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه الله)

در اندیشه ی مقام معظم رهبری (حفظه الله) دولت فقط قوه مجریه نمی باشد بلکه دولت شامل قوه مجریه، مقننه و قضائیه و همچنین شامل تمامی کارگزاران آن ها می باشد. معظم له در این رابطه بیان می دارند که: «اکنون دولت باید اسلامی شود. دولت به معنای عام، نه به معنای هیئت وزرا؛ یعنی قوای سه گانه، مسئولان کشور، رهبری و همه» (بیانات، 1379/9/12) معظم له در تبیین ماهیت و ابعاد دولت صرفا به کارگزاران و مسئولان توجهی نمی کند بلکه دیدگاه ایشان در رابطه با دولت اسلامی ساختارها را نیز در بر می گیرد، و معتقدند که ساختارها در کنار مسئولان طراز، می توانند آن دولت اسلامی که می تواند مقدمه ی پایه ریزی یک تمدن نوین اسلامی در عالم بشود را ایجاد نماید.

ه) ضرورت ایجاد دولت اسلامی در اندیشه ی مقام معظم رهبری (حفظه الله)

نگاه مقام معظم رهبری به دولت اسلامی یک نگاهی مقدماتی می باشد برای ایجاد یک تمدن اسلامی که بتواند الگویی باشد برای تمامی جهان. ایشان معتقدند برای ایجاد تمدن نوین اسلامی باید ما دولت اسلامی را تشکیل بدهیم، ولذا کشور در صورتی می تواند به عنوان الگویی در دنیا شناخته شود که همه ی مشکلات ایجاد یک تمدن اسلامی را برطرف نماید؛ معظم له در این رابطه بیان می دارند که: «مسئولان باید به وظایف خود عمل نمایند... مشکلاتی که امروز در بین مردم وجود دارد... موانع راهند. برطرف کردن این ها هدف نیست؛ برطرف کردن این ها برای رسیدن به هدف لازم است. هدف عبارت است از ساختن کشوری که بتواند در دنیا الگو باشد.» (بیانات، 1379/11/8) لذا ایشان معتقدند که ایجاد جامعه اسلامی الگو که بعنوان چهارمین مرحله از فرآیند تمدن سازی نوین اسلامی می باشد زمانی ایجاد خواهد شد که دولت اسلامی تحقق یابد.

و) هدف از ایجاد دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (حفظه الله)

در اندیشه مقام معظم رهبری هدف از ایجاد دولت اسلامی ثمر بخشیدن به هدف های انقلاب اسلامی می باشد؛ «حکومت اسلامی - در عین اهمیت و ضرورتی که دارد- هدف نیست، بلکه ابزار رسیدن به هدف است.» (خسروپناه، 1398، 90) معظم له معتقدند که آخرین هدفی که انقلاب اسلامی به دنبال آن می باشد ایجاد یک حیات طیبه در روی این کره خاکی می باشد؛ «انقلاب اسلامی آمده است تا به ملت ایران، حیات طیبه بدهد... این ثمره و هدف نهایی انقلاب است.» (بیانات، 1374/7/22) لذا معظم له معتقدند که آن حیات طیبه هم از لحاظ مادی دارای پیشرفت است هم از لحاظ معنوی، چیزی که در تمدن های غربی مشاهده نمی شود: «حیات طیبه یعنی زندگی گوارا، یک ملت آن وقتی زندگی گوارا دارد که احساس کند و ببیند که دنیا و آخرت او بر طبق مصلحت او به پیش می رود... زندگی

گوارا وقتی است که رفاه مادی باعدالت، معنویت و اخلاق همراه باشد.» (بیانات، 1383/1/2) و برای ایجاد این حیات طیبه لازم است دولتی ایجاد شود که تمامی استلزامات و پیش شرط‌های آن چه در زمینه بنیادی، ساختاری و چه در زمینه کارگزاری آن بر اساس متن اسلام باشد. زیرا برای رسیدن به حیات طیبه در جامعه اسلامی باید مدیران، رؤسا و کارگزاران به الگویی اسلامی برای مردم تبدیل شوند و در صورتی که آن‌ها اصول اخلاقی را رعایت کنند، خواهیم دید که بستر رشد فضائل اخلاقی در جامعه گسترش پیدا می‌کند.

○ مدل پارادایمی استلزامات تحقق دولت اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله العالی)

استلزامات و پیش شرط‌های دولت اسلامی در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری (حفظه الله)، باتوجه به روش تحلیل مضمون و با استفاده از نرم افزار MAXQDA مورد بررسی قرار گرفت. حال با توجه به یافته‌های پژوهش مشخص گردید که در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری (حفظه الله) به عنوان نظریه پرداز تمدنی، دولت اسلامی به عنوان سومین مرحله از فرآیند تحقق تمدن نوین اسلامی، نقشی اساسی در ایجاد جامعه اسلامی بعنوان چهارمین مرحله از فرآیند تحقق تمدن اسلامی می‌باشد، دارد. پژوهش حاضر در پی فهم پیش شرط‌ها و استلزامات تحقق دولت اسلامی در اندیشه‌ی مقام معظم رهبری (مدظله العالی) است. بنیان‌های تفکر سیاسی ایشان در قالب هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی و روش‌شناسی بیان گردیده است. چرا که در صورت پیاده شدن مبانی هستی‌شناسی که بر پایه توحید و معنویت ناب پایه ریزی شده است و مبانی معرفت‌شناسی اسلام، همچون: قرآن، سنت، ادعیه، نهج البلاغه و... جامعه‌ی ما به حیات طیبه که پیشرفت مادی و معنوی، عدالت و اخلاق را با خود به همراه دارد و رسیدن به آن، عالی‌ترین هدف انقلاب اسلامی است دست خواهد یافت و می‌تواند الگویی از مدیریت اسلامی را برای جهانیان به نمایش بگذارد، البته ایشان مساله ولایت فقیه را در راس ساختار دولت اسلامی ترسیم می‌کنند، باتوجه به این ضرورت معظم له توجه زیادی به مقوله دولت اسلامی نموده اند.

در اندیشه تمدنی مقام معظم رهبری (حفظه الله) ماهیت دولت اسلامی صرفاً انحصار در قوه مجریه نبوده بلکه شامل قوای سه گانه و تمامی کارگزاران آن هاست، ولذا اندیشه‌ی ایشان در رابطه با دولت اسلامی را می‌شود در قالب استلزامات در ساختار و استلزاماتی که باید مسئولان و کارگزاران به آن دست یابند؛ قابل تبیین می‌باشد. ضرورت رسیدن به چنین دولتی در اندیشه معظم له اولاً رساندن نظام اسلامی به پیشرفت‌های مادی و معنوی و ثانیاً رساندن پیام‌های قرآن و اهل بیت علیهم السلام به همه جهانیان که هدف اصلی در تحقق انقلاب اسلامی است می‌باشد در بیان ایشان علاوه بر اینکه باید مسئولان و کارگزاران در دولت به آن شاخص‌ها و معیارهای مطلوب برای ایجاد دولت اسلامی دست یافته و ملتزم شوند، باید پیش شرط‌ها و استلزامات ساختاری و همچنین چارچوب‌های فکری، هویتی و نظام بندی‌ها، ایجاد نهادها، ایجاد نظامات علمی نیز خود را بر اساس ارزش‌ها و معیارهای اسلامی تولید و یا بازسازی نموده و مسیر اسلامی شدن را برای تحقق دولت اسلامی هموار نمایند. البته قابل ذکر است که استلزامات ساختاری، کارگزاری و روشی و محتوایی که بعنوان پیش شرط در این پژوهش بیان شده است لزوماً تمامی آن‌ها نیستند

بلکه سعی شده است که مهمترین نیازهای نظام جمهوری اسلامی برای ایجاد دولتی اسلامی بر اساس اندیشه رهبر معظم انقلاب(مدظله العالی) مورد بررسی و تحلیل قرار گیرند.

قرآن کریم.

نهج البلاغه، ترجمه دشتی.

الامام موسوی خمینی، سید روح الله (1377). ولایت فقیه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.

آقایپروز، علی و دیگران (1383). مدیریت در اسلام، زیر نظر دکتر مهدی الوانی، چاپ اول، تهران: نشر پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

برزگر، ابراهیم (1383). آموزش دانش سیاسی، تهران: نگاه معاصر، چاپ سوم.

بشیریه، حسین (1382). آموزش دانش سیاسی، تهران: نگاه معاصر، چاپ سوم.

leader.ir

پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری

farsi.khamenei.ir

پایگاه اینترنتی اطلاع رسانی مقام معظم رهبری به نشانی:

حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (1358). به سوی دولت اسلامی (رهنمودهای آیت الله خامنه‌ای)؛ تهران: مرکز تحقیقات اسوه.

حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (1356). طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، تهران: دفتر نشر و فرهنگ اسلامی.

حقیقت، سیدصادق (1389). مساله ساختار-کارگزار در علوم اجتماعی، فصلنامه روش شناسی در علوم انسانی، شماره 64 و 65.

خسروپناه، عبدالحسین و جمعی از پژوهشگران (1398). منظومه فکری آیت الله العظمی خامنه‌ای، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ پنجم.

رستمی پور، سجاد (1397). اندیشه سیاسی آیت الله سید علی خامنه‌ای، تهران، انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ اول.

رضایی منش، بهروز و بابایی جرد، حسین (1394). معنا شناسی نظام سازی و روش شناسی کشف نظام از منابع دینی، قبهستان.

سایت مکس کیو دا

شمس الدین، محمد مهدی (1375). نظام حکومت و مدیریت در اسلام، ترجمه دکتر سید مرتضی آیت الله زاده شیرازی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

عابدی جعفری، حسن و دیگران (1390). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین، روشی ساده و کارآمد

- برای تبیین الگوهای موجود در داده های کیفی»، اندیشه مدیریت راهبردی، سال 5، شماره 2، پاییز و زمستان.
- عضدانلو، حمید (1384). آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه شناسی، تهران: نشر نی.
- فیرحی، داوود (1395). نظام سیاسی و دولت در اسلام، تهران: انتشارات سمت.
- قحف، منذر (1384). نقش اقتصادی دولت در اسلام، ترجمه محمدتقی گلپیک حکیم آبادی، در کتاب: درس هایی در اقتصاد اسلامی، قم: دانشگاه مفید، ص 213/175.
- کانت؛ ایمانوئل (1367). تمهیدات، ترجمه حداد عادل، تهران: انتشارات هجرت.
- لمبتون، ان کی. اس (1385). دولت و حکومت در اسلام، ترجمه سیدعباس صالحی و محمد مهدی فقیهی، تهران: مؤسسه عروج.
- لواسانی، سید سعید، 1383، مفهوم دولت دینی، در کتاب: جاسبی، عبدالله، دائره المعارف حکومت و سیاست: مفهوم دولت / مفهوم دولت دینی، تهران، دفتر پژوهش و تدوین تاریخ انقلاب اسلامی، ص 107/45.
- مجموعه بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری، لوح فشرده حدیث ولایت، قم؛ خدمات فرهنگی مرکز نور.
- مجموعه مصاحبه های مقام معظم رهبری، تهران، انتشارات سازمان فرهنگی انقلاب اسلامی.
- مطهری، استاد شهید مرتضی مطهری (1379). مجموعه آثار استاد شهید مرتضی مطهری، تهران: انتشارات صدرا.
- مهاجرنیا، محسن (1397). فلسفه سیاسی آیت الله خامنه ای، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ ششم.
- واعظ، محمد؛ قنبری عبدالله (1388). دولت اسلامی، توسعه علوم و فناوری و رشد اقتصادی ایران، مجموعه مقالات همایش اقتصاد اسلامی، مشهد: ارسلان.
- وینسنت، اندرو (1371). نظریه های دولت، ترجمه حسین بشیریه، تهران: نشر نی.
- هیوود، اندرو (1387). مفاهیم کلیدی در علم سیاست، ترجمه حسن سعید کلاهی و عباس کاردان، تهران: علمی و فرهنگی.
- هیوود، اندرو (1392). سیاست، ترجمه عبدالرحمن عالم، نشرنی، تهران: چاپ سوم.

Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006), "Using Thematic Analysis in Psychology", *Qualitative Research in Psychology*, 3:2, pp. 77-101.

Boyatzis, Richard E. (1998), *Transforming Qualitative Information: Thematic*

- Analysis and Code Development, USA: Case Western Reserve University, Case Western Reserve University.
- Sodaro, Michael J., 2008, Comparative politics: a global introduction, London, McGraw-Hill.
- Caramani, Daniele, 2008, Comparative politics, Oxford, Oxford university press.
- Newton, Kenneth, and Deth, Jan W. van, 2005, Foundations of comparative politics: democracies of the modern world, Cambridge, Cambridge University Press.